

KENDİ KALEMİNDEN ŞEMSETTİN SAMİ'NİN İLK TERCÜME-İ HÂLİ

Yüksel TOPALOĞLU*

Öz: Türk dili ve edebiyatı üzerine önemli eserleri olan Şemsettin Sami'ye ilişkin çalışmalar, bilindiği gibi daha hayattayken yapılmaya başlar. Bunlar, kimi tiyatroları, kimi diğer eserleri üzerindedir. Bununla birlikte Ş. Sami, bu sıralarda biyografik yönüyle de merak edilen ve öğrenilmek istenen bir kişidir. Bundan dolayıdır ki on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru dönemin etkili dergicilerinden biri olan ve Ş. Sami'ye büyük saygı duyan Ahmet İhsan, dönemin önemli dil ve edebiyat adamını dergi okurlarına tanıtabilmek amacıyla Ş. Sami'yle görüşür ve ondan bizzat kendi kaleminden çıkmış tercüme-i hâlini alır ve bunu dergisinde yayımlar. Üstelik bu yazının başına Ş. Sami ile nasıl görüştüğünü, görüştüğü sıralarda onda gözlemlediklerini ve ayrıca derginin muhtelif kısımlarına da bizzat kendi çektiği fotoğrafları ekler. Bu makalede Ş. Sami ile ilgili biyografik çalışmalara katkı sunacağını düşündüğümüz Ahmet İhsan'ın "Şemsettin Sami Bey" başlıklı yazısı, küçük bir incelemeyle birlikte yeni yazıya aktararak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmet İhsan, Şemsettin Sami, tercüme-i hâl, yeni yazıya çevirme.

THE FIRST TERCUME-I HALI OF SEMSETTİN SAMİ, FROM HIS OWN PENCIL

ABSTRACT: The first studies on Semsettin Sami who has quite prominent works about Turkish language and literature have been started when he was still alive. These are mostly his theatre and some other studies. Nonetheless, Semsettin Sami is a person who is wondered and understood by his biographical aspect nowadays. Hence, towards the end of the nineteenth century Ahmet İhsan, who was one of the most effective magazine publishers and respected Semsettin Sami, consulted with him so as to introduce the important man of language and literature at that period to his magazine readers. He took the tercume-i hali written by Semsettin Sami and published in his magazine. Moreover, he adds some such details as how he negotiated with Semsettin Sami, some observations about him while they were talking and some photographs to the top of this writing. In this article, Ahmet İhsan's writing named as "Mr. Semsettin Sami" which we think that it would contribute to the biographical studies on Semsettin Sami has been presented by transferring to the new alphabet by means of short analysis.

Keywords: Ahmet İhsan, Şemsettin Sami, tercüme-i hâl, transfer to the new alphabet.

Giriş

Türk kültürü, sanatı, dili ve edebiyatı alanlarında son derece güçlü ve etkili bir figür olan Şemsettin Sami, çağdaş müfredata sahip ve donanımlı bir okul olan Zossimaia Rum Lisesi'nden mezun olduktan kısa bir süre sonra 1870'li yılların başlarında İstanbul'a gelir ve bundan sonra resmi ve gayri resmi işlerde, bir yanda küçük memuriyetlerde, öte yanda ise özellikle basın-

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi-Edirne. El-mek: ytopaloglu@trakya.edu.tr

yayın işlerinde çalışmaya başlar. Ancak onun İstanbul'a geldikten sonra *Şemsettin Sami* olarak tanınmaya başlaması, bilindiği gibi ilk telif romanı kaleme alması ve özellikle bunu müteakip hayatını Türk kültürü, sanatı, dili, edebiyatı ve sözlükçülüğü gibi bilimsel alanlara hasretmesiyle olur. 1870'li yılların başlarında ilk telif Türk romanı yazarı ve basın-yayın işleriyle uğraşan biri olarak beliren Ş. Sami, özellikle 1880'li yıllardan sonra artık eski-yeni tartışmalarında yeni edebiyat müdafii olarak görüş serdeden, görüşleri dikkate alınan; şiir ve edebiyat kavramları üzerinde durarak mahiyetini açıklayan ve bu açıklamalarıyla geleneksel şiir ve edebiyat anlayışı ve algıları dışına çıkan; dönemin milliyetçilik çağı olduğunu fark ederek uyur vaziyetteki bilinçleri bu doğrultuda uyaran ve bu çerçevede neredeyse tüm dikkatini Türk dili ve sözlükçülüğüne odaklayarak kayda değer çalışmalara imza atan; yanı sıra Batı'yı günü gününe takip ederek çevirileriyle ait olduğu topluma Batılı değerleri taşıyan ve buna ilave edilebilecek daha başka yönleri olan son derece önemli bir şahsiyettir.

Eserleri ve faaliyetleriyle kamuoyuna mal olmuş böylesi önemli bir şahsiyetin biyografik yönüyle merak edilmemesi ve bu yönden onun tanınmak istenmemesi düşünülemez. Her önemli şahsiyette olduğu gibi Ş. Sami'de de mutlaka önemli bir kamuoyu ilgisi ve tanıma isteği olmuştur. Zaten 1890'lı yılların ortalarından itibaren beliren kimi çalışmalar, bu durumun varlığını açıkça gözler önüne serer. Bu sıralarda Sami, eserleri ile ilgili olanları bir yana başka yönleriyle de merak edilen ve tanınmak istenen biridir. Bunun somut örneği, dönemin önemli dergi yayıncılarından Ahmet İhsan'ın, bizzat istediği ve *Servet-i Fünûn* dergisinde ölümüne sadece sekiz yıl kala yayımladığı -ve bugünkü bilgilerimize göre de ilk olan- tercüme-i hâlidir. Ahmet İhsan, bu tercüme-i hâli ilk kez¹ 6 Haziran 1312 tarihinde sahibi olduğu derginin 275. sayısında yayımlamıştır. Üstelik bu yayımda Ahmet İhsan, sadece tercüme-i hâli vermekle yetinmez. Onunla birlikte söz konusu biyografik bilgileri yazılı olarak alma düşüncesi ve arzusunun nasıl ortaya çıktığını, bu çerçevede onunla görüşme isteğini bildiren mektubunu, Ş. Sami'nin cevabî mektubunu, görüşme anında Ş. Sami ile konuşmaları, ona ilişkin ilk izlenimleri ve Ş. Sami'nin verdiği ve özellikle bizzat kendisinin çekmiş olduğu birkaç resmi de sunar. Bu yazımızda, Ş. Sami'nin düzgün ve bütünlüklü biyografisinin yazılabilmesinde katkı sağlayacağını düşündüğümüz söz konusu tercüme-i hâli yeni yazıya aktaracağız. Ancak aktarmaya geçmeden önce metni, yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi bazı ara başlıklarla ele almak ve değerlendirmek yerinde olur.

¹ Aynı yazıyı Ahmet İhsan, daha sonra Ş. Sami'nin ölümü üzerine, duygu ve düşüncelerini içeren küçük bir takdim ve kapaktaki fotoğrafı hariçle tekrar yayımlamıştır. Bk. Ahmet İhsan, "Zıya'-i Elîm – Merhum Şemsettin Sami Bey", *Servet-i Fünûn*, Nu: 687, 10 Haziran 1320 Perşembe, s. 162-164.

Şemsettin Sami ile Tanışma Arayışı

Ahmet İhsan, Servet-i Fünûn dergisinde “Şemsettin Sami Bey” başlığıyla yayımladığı yazısının başında Ş. Sami ile görüşme arzusu ve arayışının ne zaman ve nasıl belirdiğine ilişkin bilgi verir. Buna göre Ahmet İhsan ve arkadaşları, Ş. Sami'nin önemli çalışmalarından biri olan *Kamûs-ı Arabî*'nin birinci forması yayımlandığı sıralarda bu önemli eserin müellifini Servet-i Fünûn okuyucularına “daha samimi, daha hususi bir surette tanıtma kararı”² nı alırlar. Ancak bu karar nasıl uygulanacak? Zira aralarında Ş. Sami'yi “sûret-i husûsî”² de tanıma şerefine erişen yoktur. Bu yüzden en nihayet onunla görüşmeyi ayarlayabilmek üzere ona bir tezkere yazmaya ve böylece “müsaadelerini istirham”³ karar verirler. Ahmet İhsan, yazdıkları bu tezkereyi “huzûr-ı üstat”⁴ gönderir ve gelecek cevabı beklemeye koyulur.

“Üstat”tan Mektup Var

Ahmet İhsan'ın tezkeresine Ş. Sami, yaklaşık yarım sayfalık bir mektup/tezkere gönderir. Dikkatle incelendiğinde bu mektubun iki bakımdan önem arz ettiği söylenebilir. İlki, tahmin edileceği gibi Ahmet İhsan'dan gelen tezkereye verdiği cevaptır. Ş. Sami, Ahmet İhsan'ın görüşme isteğini büyük bir memnuniyetle kabul ettiğini; ertesi günü yani “yarın saat üçte veya her ne saatte arzu buyrulursa teşriflerine muntazır”⁵ olduğunu bildirir. Bu tezkerede dikkati çeken ikinci yön ise, Ş. Sami'nin yaklaşık yarım sayfalık mektubunda kullandığı dil ve üsluptur. Aktarılmış metin okunduğu zaman da açıkça görülecektir ki, burada Ş. Sami dil ve üslup açısından deyim yerindeyse adeta ‘lûgat paralar.’ Bunun bariz göstergeleri metne egemen olan ağır, mutantan ve tamlamalı dil, çoğu yedi sekiz satırı bulan son derece uzun cümleler⁶ ve ululama, yüceltme ve iltifat içerikli söyleyişlerdir. Kısaca tam bir belagat örneğidir gelen tezkere. Kuşkusuz tezkeredeki dilin ağırlığı ve cümlelerin uzunluğu, yazılanın mektup olmasının, dönemin ve geleneğin tabii bir sonucudur. Bu açıdan bakınca söz konusu dil hâliyle çok da yadırganamaz. Mevcut eğilimin sonucudur denilebilir. Ancak öte açıdan

² Ahmet İhsan, “Şemsettin Sami Bey”, *Servet-i Fünûn*, Nu: 275, 6 Haziran 1312, s. 226.

³ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

⁴ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

⁵ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

⁶ Buna iyi bir örnek, söz konusu mektubun ilk cümlesidir: “Zât-ı âli-i edîb-ânelerinin edebiyât-ı milliyemizin terakkisine olan hidemat ve ale'l-husûs nefâset-i tab'ın hattımıza dahi tatbikiyle zevk-i selîm-ashâbı için lezzet ve arzu ile ele alınıp okunacak ve bi-hakkın istifade olunacak kütüb ve resail neşrine muvaffakiyet-i hakikiyeleri bendenizi öteden beri muârefe-i âlîlerine cidden arzu-keş etmiş olduğundan bir vesile ve bahaneye muntazır iken bu akşam bir ni'met-i gayr-ı müterakkibe olarak yed-i iftihârıma vâsıl olan tezkere-i tahrîr-âneleri nihayet derecede mahzuziyet ve mesruriyetimi mucip olmuştur.” Bk. Ahmet İhsan, *agm.*, s. 226.

bakınca yani tezkerenin yazıldığı sıralarda son derece şiddetli bir şekilde sadeleşme ve Türkçeleşme taraftarı olan ve aynı istikamette yazılar kaleme alan Ş. Sami ile kıyaslandığı zaman büyük bir çelişkinin varlığı derhal dikkati çeker.

Mektuptan Sonra ve İlk Karşılaşma

Bu tarz bir dilin, karşı tarafta uyandıracığı duygular bellidir. Ahmet İhsan olumlu cevabı alınca büyük bir sevinç ve mutluluk duyar; ancak bu sevinç ve mutluluk, hemen belirtilmelidir ki aşırı mültefit dilin yaratmış olduğu utangaçlığı veya mahcubiyeti de içeren özelliğe sahiptir. Ahmet İhsan'ın yazısında “mesrûriyet-i şerm-sâr-âne”⁷ tabirini kullanması, bunu açıkça gösterir.

Ahmet İhsan, gelen cevabın ardından hemen hazırlıklara girer; fotoğraf makinesini büyük bir özenle hazırlar, camlarını takar ve tezkerede belirtilen yer ve zamanda olabilmek için büyük bir heyecanla yola koyulur. Birkaç dakika sonra Ş. Sami'nin evinin kapısının önüne gelir. Karşılama görevli kişi onu içeri alır ve Ahmet İhsan “üstat”ını büyükçe bir odada bekler. Çok kısa bir süre sonra Ş. Sami, içeri girer. Ahmet İhsan da onu görür görmez “kemâl-i iştiyâk ve hürmet”⁸ ile ellerinden öper. Ahmet İhsan, bu ilk karşılaşmanın sözlerini şöyle kaydeder:

-Ahmet İhsan Bey zât-ı âliniz midir?

-Evet kulunuzum.

-Âlem-i matbûattaki kıdem ve hizmetinize bakarak ben sizi daha müsinn tasavvur eyliyordum; görüştüğümüze pek memnun oldum.”⁹

Ahmet İhsan, bu kısa mükâlemeden sonra dikkatini büyük ölçüde ilk kez karşılaştığı Ş. Sami'ye çevirir ve onda gördüğü kimi hususiyetleri zapt etmeye başlar. Bugün için son derece önem arz eden bu gözlemler Sami'nin dış görünüşü, konuşma biçimi ve tarzı, davranış şekli gibi noktalar üzerinde yoğunlaşır. Bu gözlemlere göre Ahmet İhsan'ın Sami'de dikkati celp olunan veya gördüğü ilk nokta onun “melâhat-ı veçhiye”si¹⁰ yani yüz güzelliğidir. O kadar ki bu yüz güzelliği “az bulunur”¹¹ cinstendir. İkinci dikkat çekici yön ise, Sami'nin yaşına göre hayli ihtiyar görünmesidir. Bilindiği gibi Sami bu sıralarda henüz kırk altı yaşındadır. Ancak Ahmet İhsan'ın gözlemine göre Sami, yaşına göre son derece ihtiyar görünümlü, saç ve sakalı bembeyaz

⁷ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

⁸ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

⁹ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

¹⁰ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

¹¹ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

kesilmiş biridir. Tüm bu görüntüye rağmen yüzün ve başın her bir uzvu ve unsuru tam bir tenasüp içindedir. Bundan dolayıdır ki Sami'nin yüzünde müthiş bir melahat vardır. Ayrıca Sami, sözü oldukça “metanet ve ciddiyet”le¹² sarf eden, son derece nezaketli davranan, vakur ve metanetli duran, etrafına emniyet duygusu yayan bir görüntüye ve kişiliğe sahiptir.

Bunlarla birlikte Ahmet İhsan, az da olsa Ş. Sami'nin evi, yazıhanesi ve kütüphanesine ilişkin de bilgiler sunar. Daha da önemlisi söz konusu yerleri gösteren ve bizzat kendi çekimi olan, yanı sıra Ş. Sami'den aldığı fotoğrafları da yazısını yayımladığı sayının muhtelif sayfalarında yayımlar.

Ayrılış

Ahmet İhsan, Ş. Sami ile görüşükten sonra “dest-i muhteremi”nden¹³ bir kez daha öper ve “arz-ı vedâ”¹⁴ eyleyerek evden ayrılır. Yolda Ş. Sami'nin kıymetli eserlerini tek tek sayarak ve Türk kültürü, edebiyatı ve diline katkılarını belirterek yola devam ederler.

Ayrılış şeklinde nitelediğimiz kısımdan sonra Ş. Sami'nin kendi kaleminden çıkmış tercüme-i hâli gelir. Kuşku yok ki bu tercüme-i hâl birinci ağızdan olması, doğumu, ailesi, okuduğu okullar, çalışma hayatı, çıkardığı dergi ve gazeteleri, eserleri ve buna benzer daha pek çok hususu tarihlendirerek anlatması itibarıyla son derece önemlidir. Türk kültürü, sanatı, edebiyatı, dili, sözlükçülüğü... gibi alanlarda son derece büyük ve önemli emekleri olan bu büyük şahsiyetin biyografisine katkı sunacağı düşüncesiyle söz konusu metni, yeni yazıya aktarıyoruz:

“Şemsettin Sami Bey

Âsâr-ı cesîme-i ciddiyelerine ilaveten Ş. Sami Beyefendi Hazretleri *Kamûs-ı Arabî*'nin birinci formasını neşreyledikleri gün bu fâzıl-ı muhteremi *Servet-i Fünûn* karilerine daha samimi, daha hususi bir surette tanıtmak kararını vermiş idik. İdarehanemizde bir taraftan *Kamûs-ı Arabî*'nin mukaddimesini okuyor, diğer taraftan şu arzumuza nasıl muvaffak olacağımızı düşünüyorduk; zira Sami Bey'i içimizde sûret-i husûsîde tanımak şerefine mazhar olan yok idi. Nihayet doğrudan doğruya bir tezkere ile müsaadelerini istirhama karar verdik. Bu yaz intihap ettiğim sayfeye – kendilerine karşı uzaktan amîk bir hiss-i ihtirâm ve muhabbet beslediğim – muharrir-i zî-iktidâra beni komşu etmiş olduğu için yazdığım istirham-nâmeyi bir halecân-ı lâtif ile huzûr-ı üstâda gönderdim; ber-vech-i âti ayânen

¹² Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

¹³ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

¹⁴ Ahmet İhsan, *a.g.m.*, s. 226.

derc ettiğim cevâb-ı mültefitâne ile bu nüshamızı cidden tezyin eden resimler o mürâcaat-ı âciz-ânemin mahsûl-ı kıymet-dâridir:

“Zât-ı âlî-i edîb-ânelerinin edebiyât-ı milliyemizin terakkisine olan hidemat ve ale'l-husûs nefâset-i tab‘ın hattımıza dahi tatbikiyle zevk-i selîm-ashâbı için lezzet ve arzu ile ele alınıp okunacak ve bi-hakkın istifade olunacak kütüb ve resail neşrine muvaffakiyet-i hakikiyeleri bendenizi öteden beri muârefe-i âlîlerine cidden arzu-keş etmiş olduğundan bir vesile ve bahaneye muntazır iken bu akşam bir ni‘met-i gayr-ı müterakkibe olarak yed-i iftihârıma vâsıl olan tezkere-i tahrîr-âneleri nihayet derecede mahzuziyet¹⁵ ve mesruriyetimi mucip olmuştur. Bendenizi tenezzülen muharirîn-i Osmâniye zümresine dâhil edip kendileriyle nam ve eşkâl ü tasvirlerini ehl-i mütalaanın malı olan üdebâ-yı milliyeden add buyurmak isteyerek bu bapta rızâ-yı bende-gâneme hâcet bırakmaksızın şahs ü yazıhâne ve kütüphâne-i âciz-ânemin resmini almak arzu buyurmuş olduğunuzdan bu teveccüh-ı nekâyis-pûşânelerine karşı aczimi ve böyle bir lûtfâ adem-i istihkakımı müdafaaya cüret edemeyeceğim. Lakin heyhat! Bende-hânedede tersîme şayan bir hâle tesadüf edilmeyecek, pek pejmürde ve gayr-ı muntazam bir hâl-i perîşânî müşahede buyrulacaktır. Bunu da bir medâr-ı iftihâr addedecek adamlar bulunabilirse de bendeniz hiçbir vakit perîşanlığı intizam ve mükemmeliyete tercih edemeyeceğimden netîce-i teseyyüb ve meskenet olan bu hâl ile iftihar edemem. Lakin herhâlde resmin en mükemmeli mersumu olduğu gibi tasvir edeni olacağında şüphe olmadığından bu âciz-i kem-bidâanın da tersime şayeste bir hâli var ise o da teseyyüb ve meskeneti olduğu erbâb-ı mütâlaanın malumu olursa bir hakikat meydana çıkmış olmaz mı? Bendeniz için asl-ı câlib-i fahr ü teşekkür zât-ı âlî-i edîb-âneleriyle kesb-i muarefeye nâiliyetim olup emr-i âlîleri üzere yarın saat üçte veya her ne saatte arzu buyrulursa teşriflerine muntazırım. Baki teveccühât-ı fuâdiyelerinin bekasıyla hatm-i güftâr eylerim efendim.”

Ş. Sami

Fi 26 Zilkade sene 1313

Temin ederim ki bu tezkereyi dest-i iftihâra aldığım zaman hâsıl ettiğim mesrûriyet-i şerm-sâr-âneyi hiçbir zaman unutamayacağım. Zira bu tezkerede hayât-ı tahrîr-âne ve sâî-ânelerini irae edecek resimlerle gazetemizin tezeyyününe müsaade eylemekle beraber birçok iltifât-ı üstadâne de sarf etmişlerdi; derece-i iktidâr ve mevkimizi pekâlâ tayin edenlerden olduğumuz için sırf eser-i teşvîk ve tergîb olarak kalem-i

¹⁵ Anlamsal bütünlük gereği *mahzuziyet* şeklinde düzelterek okuduğumuz kelime özgün metinde مخطوطيت biçiminde yazılmıştır (Haz.).

nezaketlerinden çıkan kelimât-ı mültefit-âne –cevâb-nâme-i fâzıl-ânelerine el sürmek haddimiz olmadığı için– aynen derc-i sûtûn-ı mefharet kılınmıştır.

Cevâb-nâmeğe dest-res olduğum gün, hayrân-ı âsâr-ı ciddiye-i ilmiyeleri olduğumuz muharrir-i yegânenin –evet, Sami Beyefendi Hazretleri muharrirîn-i Osmâniye miyanında ciddiyet ve ehemmiyet-i âsâr ile hakikaten yegânedir– birkaç saat sonra şeref-i mülâkatına, o âsârın mevki-i husûle geldiği hücre-i fâzıl-âneği müşahedeye muvaffak olacağımı düşündükçe son derecede seviniyordum. Fotoğrafya makinesini büyük bir itina ile hazırladım, camları taktım, o günü tam saat üç idi ki sokağa çıktım. Birkaç dakika sonra ikâmetgâh-ı üstâdın önünde bulunuyorduk; mesruriyette mi yoksa fart-ı hürmetten mi halecanım ziyade idi.

Beni vâsi' bir odaya idhal ettiler. Henüz etrafıma bir göz gezdirmemiş idim ki Sami Beyefendi Hazretleri bir ciddiyet-i fevkalâde ile mümtezic tebessüm-i mültefit-âne ile içeri girdiler; ben de kemâl-i iştiyâk ve hürmet ile ellerinden öptüm. Sordular ki:

-Ahmet İhsan Bey zât-ı âliniz midir?

-Evet kulunuzum.

-Âlem-i matbûattaki kıdem ve hizmetinize bakarak ben sizi daha müsinn tasavvur eyliyordum; görüştüğümüze pek memnun oldum.

Dâhil olduğumuz hanenin manzara-i dâhiliyesiyle bir aralık meşgul olmuş olan nazarım şimdi hazret-i üstâdın çehre-i melîhini yakından müstağrik-âne temaşaya dalmış idi. Hakikat-i hâlde Sami Beyefendi Hazretleri'nde görülen melâhat-ı vechiye az bulunur. Henüz ihtiyar denemeyecek bir sinde buldukları hâlde mesâî-i dâimelerinin sevkiyle bembeyaz kesilmiş olan saçların nîm setrettiği başları, nasıl bir dimâğ-ı fa'âl ü cesimi ihtiva ettiğini yek-nazarda anlatıyor; kezalik bembeyaz olan lihye-i lâtife gayet parlak bir çift gözle tezeyyün eden çehrelerine o kadar yakışıyor ki tarif edilemez. Sözü gayet metanet ve ciddiyet ile sarf ediyorlar idi. Buna üstâd-ı muhteremin nezâket-i fevkalâdelerini ilave etmek şartıyla resimlerimize dahi atf-ı nigâh ile ikmâl-i malûmât eyleseniz muharrir-i âcize nasip olan şeref-i mülâkatı hayal-hânenizde tecessüm ettirebilirsiniz.

Temâşâ-yı müstağrik-ânedan kendimi bil-mecburiye ayırıp bunca âsâr-ı ciddiyelelerine tecelli-gâh olan kütüphane ve yazıhanelerine gitmek üzere odadan çıktık. Kütüphanenin vaziyet ve şekli fotoğraf almaya müsait olmadığına pek müteessif oldum. Üç büyük camekâna mutena bir perişanlık ile yerleştirilmiş kitapların şekli beher cildin belki bir kaçar yüz defa dest-i mütâlaadan geçmiş olduğunu lisân-ı hâl ile anlatıyor idi.

Yazıhaneye girdik; hazret-i üstâdı o sabah yarım bıraktıkları bir müsveddenin önüne, masanın üstünde açmış oldukları otuzu müteceviz kütüb-i tedkik ve tettebbuun arasına oturttum. Çıkan resmi birinci sayfamızda temaşa eyliyorsunuz¹⁶.

Diğer resmimiz müşarünileyhin bir fotoğraflarıdır ki sûret-i husûsiyede tarafımızdan alınmıştır¹⁷.

Üçüncü resim¹⁸ muharrir-i fâzılın Erenköy'ünde Caddebostan'ı istikametine karîb ve Bağdat tarîk-i kadîmi üzerinde kâin ikametgâhlarını arz ediyor. Bunun bir ehemmiyeti de hîn-i inşâsında vazîfe-i mi'mâriyenin Sami Beyefendi hazretleri tarafından ifâ kılınmış olmasıdır. Filhakika binanın mimarlığını kâmilen kendileri ifâ etmişler, planlarını resmeylemişler ve ona göre yaptırmışlardır.

Üstâd-ı fazîletkârın dest-i muhtereminden bir daha öptükten sonra arz-ı vedâ eyledik, sokağa çıktık, yolda âsâr-ı âliyelerini sayıyorduk. Tabii olarak evvela Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya Kamusları zikreyledik ki on on beş seneyi müteceviz müddet zarfında mekâtib-i umûmiyemizin rahle-i tedrîsinde bulunmuş yahut sûret-i husûsiyede arzû-yı tahsîl hâsıl etmiş olanların kâffesi bu eserden daima istiane edegelmiştir. Bundan sonra târih-i intişâr sırasıyla ikinci fakat ehemmiyet nokta-i nazarından birinci derecede olmak üzere *Kamûsü'l-a'lâm*'ı yad eyledik ki hitamı kuvve-i karîbeye gelmiş olan bu eser-i mühim hakikaten bir kütübhâne-i irfân ve marifettir. Ahîren neşrine himmet buyurdıkları *Kamûs-ı Arabî* ise kütüb-i kadîme-i lugâtın istimalindeki suûbeti izale ile beraber kelimatı daha münakkah tarif ve izah ettiğinden bir büyük noksanı ikmâl ediyor. Zikr ü tedkiki ayrıca bir makale tahririne lüzum gösteren neşriyat-ı edîb-âne ve hakîm-ânelerine bir zamîme-i kıymet-dâr olan bu son eserlerinden dolayı Sami Beyefendi Hazretlerine kemâl-i ihtirâmla takdîm-i tebrîkât ve hakkımızda lütfen irae buyurdıkları iltifat ve teveccühata karşı minnettarane beyân-ı teşekkürât eyleriz.

Âtidedeki satırlar müşarünileyhin kendi kalemleriyle yazılmış olan tercüme-i hâllerinden hülâsa edilmiştir:

1266 sene-i hicriyesi Receb'inin yirmi ikinci ve 1850 sene-i milâdiyesi Haziran'ının birinci günü Arnavutluk'ta Yanya vilayetinin Ergiri sancağına tâbi' Premedi kazasında Dağlı nahiyesinin merkezi olan *Fraşer* karyesinde dünyaya geldim. Dokuz yaşında iken pederim ve iki sene sonra validem

¹⁶ Fotoğraf için bk. Ek:1. (Haz.).

¹⁷ Fotoğraf için bk. Ek:2. (Haz.).

¹⁸ Fotoğraf için bk. Ek 3. (Haz.).

vefat etti. Köyümde Mekteb-i İbtidâî derslerini gördükten sonra peder yerine geçen büyük biraderimiz tarafından mahzâ tahsilimiz için 1281'de Yanya'ya nakl-i hâne olunarak orada hususi muallimlerden Arabî ve Farisî dersleri görmeye beraber el-yevm Maarif Nezâret-i Celîlesi'nde encümen ve teftîş-i muâyene reisi bulunan büyük biraderim Naim Bey'le beraber şehri mezkûrda *Zossimaia* ismiyle maruf Rum Mektebi'ne devamlı mekteb-i mezkûrun sekiz seneden ibaret olan müddet-i tahsilîyesini yedi senede bâlâ-kemâl Rumca ve Yunanî-i Kadîm ve Fransız ve İtalyan lisanlarını ve coğrafya ve tarih ile ulûm-ı riyâziye ve he'yet ve hikmet ve kimya ve târih-i tabii ve teşrih gibi mekteb-i mezkûrda sûret-i mükemmelede okutturulan fûnûnu tahsil ve Fransız lisanını ayrıca hususi muallimden dahi taallüm eyledim. Mekteb-i mezkûrdan bâ-şehâdet-nâme çıktıktan sonra biraz vakit Vilayet Mektubî Kalemî'ne devam edip 1288 tarihinde Dersaadet'e gelerek Matbuat Kalemî'ne devam etmeye başladım. Bu aralık badehu neşrini tensib etmediğim muhtasar bir *Târih-i Umumî* ile bir cildini neşretmiş olduğum Fransa'nın mücmel bir tarihini¹⁹ Fransızcadan tercüme ettiğim gibi *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* unvanıyla millî bir roman dahi yazdım. O vakit Türkçenin aile lisanı denilen cihetine henüz vâkıf olmadığım hikâye-i mezkûremizin ibaresinden münfehim olur. Bir aralık *Hadîka* ismiyle neşrolunan gazetede bulundum. Bu gazetenin lağvından sonra yine Matbuat Kalemî'ne devamlı beraber 1290'da *İhtiyar Onbaşı* unvanıyla bir facia ve *Galatée*²⁰ ismiyle meşhur bir hikâye kitabı tercüme ve ikisini de neşrettim. Mukaddemce *Sührab* unvanıyla *Şeh-nâme*'den mehuz bir hâile tertip etmiş isem de sûret-i tertîbi tiyatro usûl-i şerâitine muvafık olmadığından neşr ve icrasından vazgeçilmiştir. Trablusgarp'tan vilayet gazetesi için bir muharrir talep olunmakla Matbuat İdaresi'nin tensibi üzerine oraya tayin olundum ve 1291'de Yanya'ya uğrayarak Korfu, Brindisi, Napoli, Mesina ve Malta tarikiyle Trablus'a gittim. Bu münasebetle Avrupa'nın bir ucunu olsun gördüm. Bir sene Trablusgarp'ta ikametden sonra İstanbul'la avdet ettim. Şu bir iki yıl zarfında dört tiyatro yazmıştım. Bir müddet bazı gazetelere muharrirlik ettikten sonra kendi başıma *Sabah* gazetesini [birinci teessüsünde] iltizam edip hemen birinci olarak memleketimizde on paraya gazete neşrettim. Bu gazete bir seneye karîb müddet devam etmiştir. 93'te Cezayir-i Bahr-i Sefîd Valiliği'ne nasb olunan Sava Paşa'nın mühürdarlığı memuriyetiyle Rodos'a azimet ederek beş ay orada kaldıktan sonra bi'l-isti'fâ berây-ı sîla Yanya'ya gidip muharebe zamanında orada Abidin Paşa Hazretleri'nin taht-ı riyâsetinde teşekkül etmiş olan Sevkıyât-ı Askeriye Komisyonu'nun birkaç ay başkâtipliğini ifa ettim. 94'te Dersaadet'e avdetle

¹⁹ Saint Quen'den tercüme olan bu eser, hicrî 1289 yılında *Târih-i Mücmel-i Fransa* adıyla yayımlanmıştır (Haz.).

²⁰ Mitolojiye ait manzum bir eser olan *Galatée*, Florian'dan çevrilmiştir (Haz.).

Mihran Efendi'nin çıkardığı *Tercümân-ı Şark* gazetesinin muharrirliğinde bulunmakta iken bu gazetenin kapanması üzerine *Cep Kütüphanesi* unvanıyla neşrolunan *Medeniyet-i İslâmiye*, *Esâtir*, *Kadınlar*, *Gök*, *Yer*, *İnsan*, *Yine İnsan*, *Emsâl*, *Letâif*, *Usûl-i Tenkît ve Tertîb*, *Lisan* risalelerini tahrir ve Fransızcadan iki büyük hikâye tercüme eyledim. O sırada yani 1297 senesi karîha-i ilhâm-ı sabîha-i Hazret-i Padişahî'den Mabeyn-i Hümayûn-ı cenâb-ı mülük-ânede teşekkül eden Teftîş-i Askerî Komisyon-ı Âlisi'nin iki kitabından birine ve 1309'da komisyon-ı âli-i mezkûr baş kitabetine tayin olundum. Komisyona müddet-i devamım olan bu on yedi sene zarfında hali vakitlerimi *Kamûs-ı Fransevî* unvanıyla biri Fransızcadan Türkçeye ve diğeri Türkçeden Fransızcaya iki büyük lügat kitabıyla Fransızcadan Türkçeye bir de *Küçük Kamûs-ı Fransevî*'nin ve neşri elan devam etmekte olan *Kamûsü'l-a'lâm*'ın tahririne sarf ettim. Mukaddema bir aralık *Hafta* ve *Aile* unvanlarıyla iki risâle-i mevkûte dahi tahrir ettimse de birincisi 20 ve ikincisi 4 numroya kadar devam etmiştir. Yanya'da bulunduğum birkaç ay zarfında usûl-i cedîde üzere tertip etmiş olduğum ve neşrine muvaffak olamadığım *Sarf ve Nahv-i Arabî*'nin bundan dokuz sene evvel *Ta'rifât-ı Arabiye* unvanıyla bir muhtasarını neşrettiğim gibi badehu *Himmetü'l-hümâm fi neşri'l-İslâm* unvanıyla Arabiyyü'l-ibâre ve *Hurde-çîn* unvanıyla dahi bazı eşâr-ı müntahabe-i Fârisiyyeyi câmi Türkçe birer risale ve muahharen kıraati teshil yolunda bir *Elifbâ* ile bir *Sarf-ı Türki* dahi neşrettim. Birkaç maraz-ı müzmine birden müptela olup ekser evkatımı âlâm ve evcâ' ile geçirdiğim ve nâ-be-hengâm zaaf-ı pîriye duçar olduğum hâlde yine tahrir ve telif ülfetinden vazgeçemiyorum; geçen seneden beri *Kamûs-ı Fransevî*'nin Fransızcadan Türkçeye olan kısmını yeniden tahrir derecesinde tashih ve ikmâl etmekteyim. Bir taraftan *Kamûsü'l-a'lâm*'a devamla beraber bu defa *Kamûs-ı Arabî* unvanıyla büyük bir lügat kitabının tertip ve neşrine dahi başladım. İkmâllerine muvaffakiyetimi Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederim.

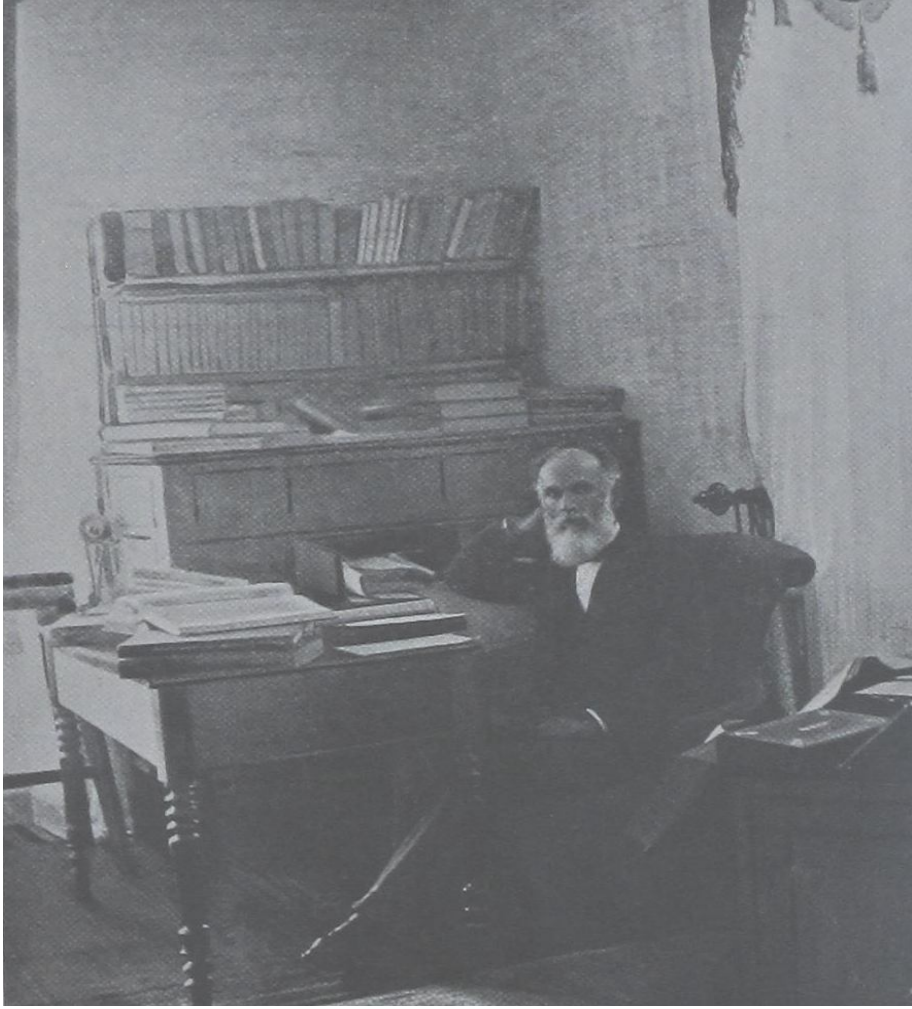
Avatîf-ı Hazret-i Padişahî'den 1300'de saniye sınıf-ı sânisî rütbesiyle, 302'de üçüncü rütbeden Osmanî nişanıyla, yine o sene ikmâl olunan *Kamûs-ı Fransevî*'ye mükâfaten ûlâ sânisî rütbesi ve iftihar madalyası ile 303'te üçüncü rütbeden Mecidî nişanıyla ve 311'de ûlâ evvelî rütbesiyle taltif buyruldu.

1301'de tehhül edip dört evladım dünyaya geldikten sonra 1310'da refikam vefat etmekle bir sene sonra defa-i sâniye olarak tehhül ettim."

[Ahmet İhsan, "**Şemsettin Sami Bey**", *Servet-i Fünûn*, Nu: 275, 6 Haziran Perşembe 1312, s. 226-228.]

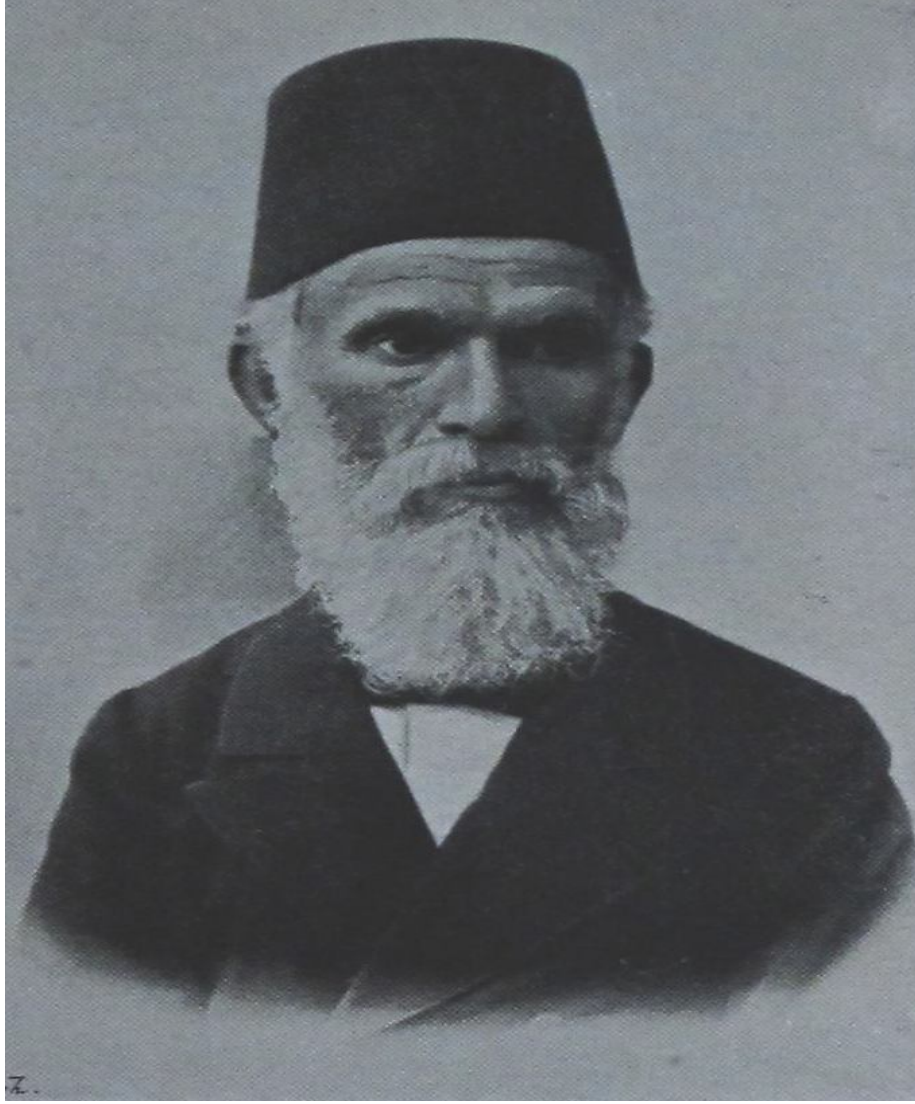
KAYNAKÇA

- Develliođlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.
- Ş. Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Alfa Basım Dağıtım, İstanbul, 1998.
- [Tokgöz], Ahmet İhsan, “Şemsettin Sami Bey”, *Servet-i Fünûn*, Nu: 275, 6 Haziran Perşembe 1312, s. 226-228.
- [Tokgöz], Ahmet İhsan, “Zıya‘-i Elîm – Merhum Şemsettin Sami Bey”, *Servet-i Fünûn*, Nu: 687, 10 Haziran 1320 Perşembe, s. 162-164.

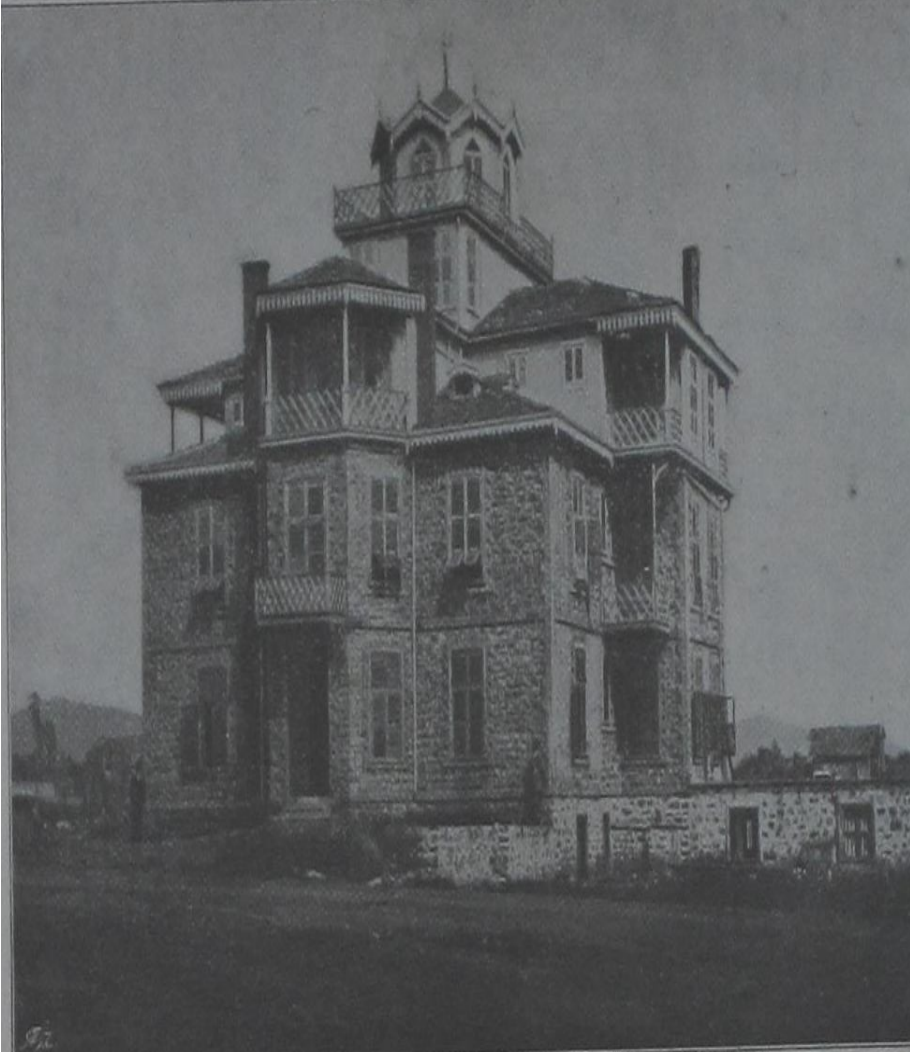

Resim-1:“Yazlıhanelerinde sûret-i mahsûsada alınan fotoğrafımızdan”
“*Kamûs-ı Arabî* müellifi nihrîr-i şehîr Şemsettin Sami Beyefendi Hazretleri”

KENDİ KALEMİNDEN ŞEMSETTİN SAMİ'NİN İLK TERCÜME-İ HALİ

Resim-2: “Şemsettin Sami Beyefendi Hazretleri”

Resim: 3: “Sami Beyefendi Hazretleri’nin Erenköy’ü Civarındaki Köşkleri”